

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

AFTAB YAŞAR QIZI HACIZADƏ

**MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ *IT* ƏVƏZLİYİ İLƏ
BAŞLANAN CÜMLƏLƏR VƏ ONLARIN AZƏRBAYCAN
DİLİNDƏ QARŞILIĞI**

(10.02.20 – Müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji dilçilik)

**Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru alimlik
dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2012

Иш Azərbaycan Dillər Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasında йериня йетирилмишдир.

Елми рящбяр: филолоэийа елмляри доктору,
профессор
Azad Yəhya oğlu Məmmədov

Рясми оппонентляр: филолоэийа елмляри доктору,
профессор
Севинь Аббасгулу гызы
Мящяррямова

филолоэийа елмляри доктору,
досент
İlham Mikayıl oğlu Tahirov

Апарыгы тышкылат: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji
Universitetinin Xarici dillər kafedrası

Мцдафия « ____ » _____ 2012-ъи ил саат « ____ »-да
Бакы Славйан Университети няздиндя филолоэийа елмляри цзря
докторлуг вя фялсәфя доктору алимлик дяряъяси алмаг цццн тягдим
олунан диссертасийаларын мцдафиясини тышкыл едян Д.02.071
Диссертасийа Шурасынын иъласында кечириляъякдир.

Цнван: АЗ 1014, Бакы шыщяри, С.Рцстям кццяси 25

Диссертасийа иля Бакы Славйан Университетинин
китабханасында таныш олмаг олар.

Автореферат « ____ » _____ 2012-ъи ил тарихиндя
эюндярилмишдир.

Д.02.071 Диссертация Шурасынын елми катиби
филология елмляри цзя фялсая доктору, досент
Н.Р.Мугимова

DISSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCIYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Son illər Respublikamızda aparılan tədqiqatların diqqət mərkəzində tipologiyanın müxtəlif dil səviyyələrində təhlili məsələləri dayanır. Dillərin tipoloji xarakteristikası tutuşdurma metodunun köməyi ilə müəyyən edilir. Burada bir dildən digərinə dil vahidinin tərcümə qanunauyğunluqları da dəqiqləşir. Tipoloji tədqiqatlar nəticəsində müxtəlif sistemli dillər arasında izomorfizmlər və allomorfizmlər müəyyən edilir.

Bu cəhətdən iki müxtəlif sistemli dilin – ingilis və Azərbaycan dillərinin qarşılıqlı əlaqələrini öyrənmək bizim mövzunun aktual olduğunu göstərir. Mövzu qrammatik quruluşa görə fərqlənən iki dilin cümlə sintaksisinə həsr olunmuşdur. İngilis dilində “çevik”liyi və intensivliyi ilə seçilən *it* əvəzliyi ilə başlanan cümlələr və onların digər dillərdə verilmə prinsiplərini təyin etmək məsələsini həll etmək tədqiqatın aktuallığını şərtləndirir. Araşdırma digər bir cəhətdən ona görə aktuallıq qazana bilir ki, ingilis dili hazırda Respublikamızda geniş şəbəkədə tədris olunur, istər-istəməz tərcümə problemləri də ortaya çıxır. Çoxişlək olan *it* əvəzliyi ilə başlanan cümlələrin Azərbaycan dilinə necə ötürülməsi və tərcümə prosesində hansı vəsi-tələrdən istifadə edilməsi üsullarının da axtarışı işin aktuallığını, faydalı tərəflərini göstərir.

It şəxs əvəzliyi ilə başlanan cümlələrin tədqiqi müxtəlif dövrlərdə dilçilərinin diqqətini cəlb etmişdir (V.S.Qanja, V.S.Denisova, E.A.Moroxovskaya, T.P.Vanko, P.Samuelsdorf və b.)¹. Belə tipli cümlələrdə əsas diqqət həmin cümlələrin sintaktik analizinə, bu cür

---

¹ Ганжа В.С. Предложения структуры *it*+глагол-связка+имя существительное + инфинитив (герундий, подчиненное предложение) в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд.филол.наук, Львов, 1971; Денисова В.С. Предложения с начальным «it» в современном английском языке: Автореф.дис. ...канд.филол.наук. М., 1962; Мороховская Э.А. Конструкция типа *it is \ was he who...* в английском языке. Автореф. дис. ...канд.филол.наук, Л., 1966; Ванько Т.П. Функционирование предложений с вводным *it* в стиле художественной прозы // Сборник научных трудов. Вестник 460. М.: МГЛУ, 2001; Samuelsdorff P. Pronouns, Adpositions and Adverbs in the lexicon // The Structure of the lexicon in Functional Grammar. Australia, 1998, p. 267-278.

cümlələrin tərkibinə daxil olan ayrı-ayrı sözlərin sintaktik əhəmiyyətinin müəyyən edilməsinə, daha doğrusu, hər bir sözün hansı cümlə üzvü funksiyasını yerinə yetirməsinə yönəldilir.

Bütün bunlar, şübhəsiz ki, cümlələrin ənənəvi üslubda öyrənilməsi üçün nəzəri bir maraq oyadır və həm də bütün cümlələrin semantikasının öyrənilməsi üçün əsas verir. Ancaq hələ də *it* əvəzliyi ilə başlanan cümlələrdə nitqin hansı funksional üslubda və ya əksinə semantik strukturda ifadə olunması aydınlaşdırılmamış qalır.

İngilis dilində *it* şəxs əvəzliyi ilə başlanan cümlələrlə bağlı problemlərin həllində bütün tədqiqatçılar cümlələrin əsas nüvəsini mürəkkəbləşdirən cümlə üzvlərinin sintaktik rolunu diqqət mərkəzində saxlamışlar.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, əvəzlilər nitq hissələri sistemində nə qədər mücərrəd bir xüsusiyyətə malikdirsə, bir o qədər də *it* əvəzliyi əvəzlilər sistemində mürəkkəb xüsusiyyətə malikdir. Belə ki, *it* əvəzliyi həm şəxslə, həm də şəxssiz əvəzlilər kimi çox müxtəlif və mürəkkəb nitq situasiyalarında işlədilir. Məhz bunun nəticəsidir ki, *it* əvəzliyi hələ də dilçilərin diqqətini cəlb etməkdədir. Burada iki məsələ diqqəti cəlb edir: a) *it* əvəzliyi ilə başlanan şəxslə cümlələrin tədqiqi; b) *it* əvəzliyi ilə başlanan şəxssiz cümlələrin tədqiqi.

Belə mürəkkəb bir təbiətə malik olan *it* əvəzliyinin Azərbaycan dilində qarşılığının verilməsi istər nəzəri, istərsə də praktik baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümumiyyətlə, tipoloji baxımdan ingilis və Azərbaycan dillərində III şəxs tək əvəzliləri arasında çox böyük fərq mövcuddur. Belə ki, ingilis dilində cins anlayışına görə üç əvəzlilər mövcud olduğu halda, Azərbaycan dilində yalnız bir əvəzlilər mövcuddur. Onu da nəzərə alsaq ki, *o* əvəzliyi həm də işarə əvəzliyi kimi çıxış edir, onda tədqiqat mövzusunun aktuallığı heç bir şübhə oyatmır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Əsas məqsəd müasir ingilis dilində *it* əvəzliyinin funksional imkanlarını araşdırmaq və Azərbaycan dilində qarşılıqlarını müəyyənləşdirməkdir. Məqsəddən irəli gələn vəzifələr aşağıdakılardır:

- müasir ingilis dilində *it* əvəzliyinin əvəzlilər sistemində yerini müəyyənləşdirmək və onun Azərbaycan dilində qarşılığını vermək;
- şəxslə kateqoriyası və onun təzahür formalarını müəyyənləşdirmək;
- şəxssizlik kateqoriyası və onun təzahür formalarını müəyyənləşdirmək;

- şəxslı *it* əvəzliyinin mətnyaratma imkanlarını və onların Azərbaycan dilində qarşılığını göstərmək;

- *it* əvəzliyinin işarəetmə funksiyası və onun Azərbaycan dilində qarşılığını vermək;

- *it is / was he who* tipli konstruksiyalar və onların Azərbaycan dilində qarşılığını vermək;

- ingilis dilində *it* əvəzliyi ilə başlanan mütləq şəxssiz cümlələr və onların Azərbaycan dilində qarşılığını müəyyənləşdirmək;

- ingilis dilində *it* əvəzliyi ilə başlanan okkazional-fərdi şəxssiz cümlələr və onların Azərbaycan dilində qarşılığını vermək;

- ingilis dilində *it* əvəzliyi ilə başlanan kvazi-şəxssiz cümlələr və onların Azərbaycan dilində qarşılığını vermək.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini tərkibində *it* əvəzliyi olan cümlələr və onların Azərbaycan dilində qarşılığı kimi çıxış edən cümlələr təşkil edir. Tədqiqatın predmeti isə ümumiyyətlə əvəzlilər haqqında mövcud biliklərin sistemləşdirilməsi və onların mənimsənilməsidir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. İlk dəfə olaraq müasir ingilis dilindəki *it* əvəzliyi ilə başlanan gümlələrin funksional imkanları Azərbaycan dili ilə müqayisədə tədqiqata cəlb edilir. Bizim tədqiqatımızı mövcud işlərdən fərqləndirən bir cəhət də odur ki, biz məsələyə mətn dilçiliyi baxımdan yanaşırıq. Belə ki, istər şəxslı *it*, istərsə də şəxssiz *it* əvəzliyinin işlənməsi məqamları yalnız mətn səviyyəsində reallaşır. Digər əvəzlilərdə olduğu kimi *it* əvəzliyinin işlənməsini də mətndən kənarında təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. İlk növbədə nəzərə almaq lazımdır ki, qələmə alınan bu tədqiqat işi tipoloji dilçilik baxımdan müəyyən əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqat işi bilavasitə mətn dilçiliyinin tədqiqi ilə bağlıdır. Belə ki, *it* əvəzliyi və onun qarşılığı olan «o» əvəzliyi mətnin əsas formal vahidlərindən biri kimi çıxış edir. Digər tərəfdən bu tədqiqat işində hər iki dildə müxtəlif qrammatik struktura malik olan cümlə tiplərinin öyrənilməsi sintaktik baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda dissertasiyada şəxslı və şəxssiz cümlələr haqqında verilən məlumat da cümlə quruluşunun tədqiqinə müəyyən dərəcədə kömək edir.

Tədqiqat işinin materialından nəzəri qrammatika, müqayisəli tipologiya, mətn dilçiliyi, tərcümə nəzəriyyəsi, eləcə də ümumi dilçilik kurslarında istifadə etmək olar.

Tədqiqatın metodu. Əsərdə müqayisəli-tipoloji metoddan istifadə edilərək *it* əvəzliyi ilə başlanan cümlələrin müasir Azərbaycan dilində qarşılığı və onların struktur-semantik tipləri öyrənilir. İşdə əsasən onomasioloji tipologiyadan, yəni məzmunundan formaya prinsipindən çıxış edilir. Əsas metod kimi funksional prinsipə əsaslanan kontekstual-situativ təhlildən istifadə olunur. Eyni zamanda iki dil arasında oxşar və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirmək üçün tərcümədən də istifadə edilir. Bəzi hallarda qarşılaşdırma metodu da tətbiq edilir.

Tədqiqatın mənbələri. Tədqiqata ingilis, amerikan və Azərbaycan yazıçılarının bədii əsərlərindən götürülmüş nümunələr cəlb edilir.

Tədqiqatın aprobeiasyası. Dissertasiya işi ADU-nun Ümumi dilçilik kafedrasında yerinə yetirilmiş, işin əsas müddəaları məqalə şəklində AAK-nın tələb etdiyi nəşrlərdə çap edilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu. İş giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

DISSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, metodları müəyyənləşdirilir, onun işlənmə dərəcəsi, aprobeiasyası və strukturu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın «**Dilçilikdə şəxs və şəxssizlik kateqoriyaları haqqında nəzəri məsələlər**» adlanan **birinci fəsildə** əvəzliliklərin nitq hissələri sistemində özünəməxsus bir yer tutması vurğulanır.

İngilis və Azərbaycan dillərində şəxs əvəzlilikləri əvəzliliklər sistemində mühüm yer tutur. Tipoloji baxımdan əsaslı fərq özünü üçüncü şəxsin təkində göstərir. Belə ki, üçüncü şəxsin təkində ingilis dilində kişi cinsi, qadın cinsi və orta cins ayrı-ayrı əvəzliliklərlə göstərilədiyi halda, Azərbaycan dilində heç bir cins göstərilmədən yalnız bir əvəzlik (*o* əvəzliyi) işlənilir. Deyilənə onu da əlavə etmək lazımdır ki, Azərbaycan dilində olan *o* sözü omonim söz kimi şəxs əvəzliyindən başqa həm də işarə əvəzliyi kimi işlənilir, yəni həmin

əvəzlik ingilis dilində olan *he, she, it* və *that* əvəzlərinin qarşılığı kimi şəxslə cümlələrdə çıxış edir:

He came. – *O*, gəldi. *She* came – *O*, gəldi.

It (the cat) came. – *O*, gəldi. *That* boy came. – *O* oğlan gəldi.

Hər hansı bir iş-hərəkət konkret zamanla bağlı olduğu kimi, konkret şəxslə də əlaqədardır. İş-hərəkətin icraçısı – subyekti olur. Şəxs kateqoriyası Azərbaycan dilində felə aiddir. Bu kateqoriya Azərbaycan dilində 1-ci, 2-ci və 3-cü şəxslərlə bağlı morfoloji göstəricilər vasitəsi ilə ifadə olunur.

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, müasir ingilis dilində felin şəxslə forması fərqləndirilir və bunun qrammatik kateqoriyaları içərisində şəxs-kəmiyyət kateqoriyası da göstərilir. Şəxs-kəmiyyət kateqoriyası müasir ingilis dilində felin ən zəif inkişaf etmiş kateqoriyasıdır. Müasir ingilis dilində felin bu kateqoriyasını ifadə edəcək müstəqil qrammatik (morfoloji) vasitə, demək olar ki, yoxdur. Ancaq indiki zamanın qeyri-müəyyən formasında, üçüncü şəxs təkdə şəxs və kəmiyyət göstərə bilən *-s* (*-es*) şəkilçisi işlənir. Yerdə qalan hallarda müasir ingilis dili felinin şəxs-kəmiyyət kateqoriyası, müstəqil nitq hissəsi hesab edilən şəxs əvəzləri vasitəsilə ifadə edilir, yəni felin hansı şəxsdə olması onun təkdə və ya cəmdə işlənməsi şəxs əvəzləri ilə müəyyənləşdirilir. Şəxs əvəzliyini nəzərə almadan icraçının hansı kəmiyyətdə və neçənci şəxsdə işləndiyini müəyyən etmək olmur. Məhz bu səbəbdən də müasir ingilis dilində, bir qayda olaraq felin qarşısında şəxs əvəzliyi işlənir; cümlənin mübtədəsi həmişə müstəqil leksemlə ifadə edilir. Azərbaycan dilində mümkün olan bir hal-felin şəxs əvəzliksiz işlənməsi (*gedirəm, gedirsən, gedirik* və s.) müasir ingilis dilində mümkün deyil.

Şəxssizliklə subyektsizlik müxtəlif anlayışlardır. Çox zaman şəxssiz konstruksiyalarda subyekti olur, lakin o, qrammatik mübtədə şəklində öz ifadəsini tapmır. Məsələn, *Mənə soyuqdur* cümləsində subyekti yönlük halda olan *mənə* sözü ilə ifadə edilmişdir. Buna baxmayaraq, şəxslə cümlədəki subyektlə şəxssiz cümlədəki subyekti qarışdırmaq olmaz. Şəxslə cümlədə subyekti ismin adlıq halı ilə ifadə olunur¹.

Şəxslə cümlələrdə bizi o hallar maraqlandırır ki, həmin

---

¹ Müasir Azərbaycan dili. 3-cü cild. Sintaksis. Bakı: Elm, 1981, 266 s.

cümlələrdə *it* sözü şəxslə *it* əvəzliyi kimi işlənir. Belə ki, *it* əvəzliyi konkret şəxsi, əşyani, cümlələr qrupunu və s. bu kimilərini cümlədə əvəz etmiş olur.

İngilis dilində şəxssizlik kateqoriyası leksik mənası olmayan mübtədə ilə ifadə olunur. Belə ki, bu dildə şəxsliliyin əksi olaraq meydana çıxan şəxssiz cümlələrdə hərəkətin subyekti olmur, buna baxmayaraq, həmişə *it* formal şəxs əvəzliyi ilə öz ifadəsini tapan mübtədəsi olur. Bu əvəzliyin belə halda leksik mənası olmur, o yalnız formal mübtədə funksiyasını yerinə yetirə bilər və Azərbaycan dilinə tərcümə olunmur. Həmin formal mübtədəyə ingilis dilində “pseudo-subject” (yalançı mübtədə) və ya “slot filling it” (cümlə tamamlayıcısı) deyirlər.

İngilis dilində şəxssizliyin təzahür olunduğu şəxssiz cümlələr tərkibli cümlələrin bir növüdür. “Şəxssizlik” termini altında mübtədənin olmaması və ya qeyri-mümkünlüyü nəzərdə tutulur. İngilis dilindəki şəxssiz cümlələrdə də hərəkətin subyekti olmadığından bu cümlələrdə işlənən *it* formal mübtədəsi qrammatik mübtədə şəklində öz ifadəsini tapmır. Şəxssiz cümlədəki bu formal subyektlə şəxslə cümlədə hər cür subyekt yox, qrammatik subyektin-mübtədənin mövcudluğu nəzərdə tutulur. Şəxssiz cümlələrdə məqsəd dinləyənin diqqətini iş görənlə cəlb etməkdən ibarət olmayıb, prosesi, işi bildirməkdir. Buna görə də şəxssiz cümlələrdə subyekt qrammatik mübtədə formasında ifadə edilmir və xəbərin formasına görə də onu aşkara çıxarmaq mümkün olmur.

Şəxssiz cümlələrin xəbəri həm ismi, həm də feli ola bilər. Bunların xəbəri həmişə üçüncü şəxsin əlamətini qəbul edir və bütün zamanlarda işlənilə bilər. Zamanlar da vaxt etibarı ilə konkret olur.

It was Sunday yesterday – Dünən bazar günü idi.

It is morning – Səhərdir. It is raining – Yağır.

It is getting cold – Havalar getdikcə soyuyur.

Bu yuxarıda göstərilən cümlələrdən aydın olur ki, *it* əvəzliyi ilə ifadə olunmuş mübtədə heç bir real subyekti göstərmir, xəbərin məzmununda əriyib yox olur və onu ayıraraq ayrıca baxmaq qeyri-mümkündür. Belə mübtədəni şəxssiz adlandırmaq olar.

Belə tipli cümlələrdə *it* əvəzliyi ilə ifadə olunmuş mübtədə çox şərti və formal xarakterə malik olur: cümlələrdə məlum fakt haqqında informasiya verilir, amma bu fakt və dəlil ayrıca bir subyektlə bağlı olmur və həmin bu mübtədənin məzmununu tamamilə anlaşılmaz olur.

İkinci fəsil «Müasir ingilis dilində şəxslə *it* əvəzliyinin funksional

xüsusiyyətləri və onun Azərbaycan dilində qarşılığı» adlanır. Artıq əksəriyyət tərəfindən qəbul edilmiş bir faktdır ki, əvəzliliklərin ifadə etdiyi məna yalnız konkret nitq situasiyasında və mətn səviyyəsində reallaşır.

Dilçilik ədəbiyyatında belə bir fikir var ki, mətn üç prinsip əsasında formalaşır: 1) deysis (bilavasitə göstərmə); 2) presuppozisiya (obyektiv reallıq haqqında biliklər); 3) dil konteksti (cümlələrin ardıcıl sıralanması)¹.

Əvəzliliklərin, xüsusən də III şəxs əvəzliliklərinin işlənməsi bilavasitə göstərməyə və dil kontekstinə əsaslanır. İrəlidə qeyd edildiyi kimi, I və II şəxs əvəzlilikləri yalnız bilavasitə göstərmədə çıxış edir. Hər bir halda danışan və dinləyən nitq situasiyasında bilavastə iştirak edir, yəni onlar deyktik sözlər kimi işlənir.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, bilavasitə göstərmədə *it* əvəzliyi ilə yanaşı *this* və *that* işarə əvəzlilikləri də işlənir². Aşağıdakı nümunələrdə mənaya o qədər də xələl gətirmədən *it* əvəzliyini *this* və *that* işarə əvəzlilikləri ilə əvəz etmək olar: *Who is it? Who is that / this? Give it / that / this to me.*

Belə vəziyyət onunla izah edilir ki, *it* şəxs əvəzliyi öz inkişafı prosesində cansız əşyaları əvəz etməklə yanaşı işarə əvəzliyi funksiyasını da yerinə yetirir. L.Novikova³ qeyd edir ki, sintaktik səviyyədə *it* əvəzliyi *this* və *that* əvəzlilikləri ilə bir sıra hallarda sinonimik cərgə təşkil edir. Beləliklə *it* əvəzliyinin işlənmə dairəsi genişlənir. Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olmaz ki, *it* əvəzliyi bilavasitə göstərmədə geniş şəkildə işlənir. Bilavasitə göstərmədə bir qayda olaraq *this – bu, that – o* işarə əvəzlilikləri işlənir: “Give *this* to the taxi dispatcher, Petsy,” (A.Hailey) – Ver *bunu* taksi dispetçerinə; “Don’t open *that*,” the man said to the boy (P.Abrahams) – «Onu açmayın», kişi oğlana dedi.

Dil faktlarının təhlili göstərir ki, III şəxs əvəzlilikləri, o cümlədən *it* əvəzliyi mətnin formalaşmasında daha geniş şəkildə işlənir. Bu əvəzliliklər

---

¹ Enkvist N. From Text to interpretability: A Contribution to the Discussion of Basic Terms in Text Linguistics. Berlin–New-York: Walter de Gruyter, 1989; Мамедов А.Я. Текстобразующие потенции семантических и формальных факторов (явление повтора) // Сборник научных трудов. Вестник 460. М.: МГЛУ, 2001.

² Архипович Т.П. Когнитивно-коммуникативная сущность семантики дейктических слов *this (these), that (those)* в современном английском языке. Дис...канд. филол. наук. Киев, 1984, 243 с.

³ Новикова Л.П. Предложения с обобщающими подлежащими *it, this, that* в современном английском языке: Автореф. дис. ...канд.филол.наук, М., 1981.

istər sadə, istərsə də mürəkkəb mətnlərdə cümlələrin bir-birinə bağlanması əsas vasitələrdən biri kimi çıxış edir. Həmin əvəzliliklər vasitəsilə cümlələr arasında zəncirvari əlaqələr yaranır. Əvəzliliklərlə işlənən cümlələr mətn xaricində müəyyən dərəcədə öz müstəqilliyini itirir, çünki əvəzliliklərin mənası yalnız mətndə reallaşır.

It əvəzliyi mətnin əsas formal əlamətlərindən biri kimi çıxış edir. Anafora və kataforanın yaranmasını şərtləndirir. Məlim olduğu kimi, anafora mətnin əlaqə növlərindən biridir və mətnin əvvəlində gələn bu və ya digər dil vahidinin mənasının ondan sonra gələn dil vahidləri vasitəsilə müəyyənləməsinə və konkretləşməsinə xidmət edir.

Konkret olaraq *it* əvəzliyinin mətnyaratmada roluna nəzər salmaq. *It* əvəzliyi əvəzedici söz kimi anaforik təkrar adlandırmada iştirak edir: I had a sixpence here but *it* has gone (P.Abrahams); *The water* from the one well at the bottom of High Street looked yellow with mud and when he had a drink *it* tasted of mud (P.Abrahams); He seated himself on the grass, took out a *cigarette* and lit *it* (P.Abrahams).

Beləliklə, bu mətnlərdə *it* əvəzliyi yenə də təkrar adlandırmada işlənərək mətnin formal vasitələrindən biri kimi çıxış edir. Nümunələrdən görüldüyü kimi, əksər hallarda *it* əvəzliyi mübtədə, bəzi hallarda isə tamamlıq funksiyasında çıxış edir. Demək olar ki, bütün mətnlərdə *it* əvəzliyi müxtəlif mənə kəsb edən isimlərin əvəzinə işlənərək mətnə yığcamlıq və qənaət yaradır.

Bir sıra hallarda təkrar adlandırmada işlədilən əvəzliyi konkret bir şeyə aid olur.

Aşağıdakı nümunədə *it* əvəzliyi ayrı-ayrı cümlələrin yerində işlənmişdir:

Two o'clock of a morning after some dance or party he and Celia and the gang would come to Fatty's for his famous sausage and mash. *It* has happened often (P.Abrahams); I'm sorry, Celia, but I must go. That community sent me here. My mother couldn't do *it* on her own (P.Abrahams).

Əvvəlki mətnlərdən fərqli olaraq bu mətnlərdə *it* əvəzliyi konkret olaraq bu və ya digər ismi əvəz etmir. Başqa sözlə desək, *it* əvəzliyi təkrar adlandırma funksiyasında işlənir. *It* əvəzliyi müəyyən bir fikri əvəz edir. Belə hallarda *it* əvəzliyi daha çox işarə əvəzliyi funksiyasında işlənir.

Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, bütün hallarda *it* əvəzliyi bu və ya digər fikri əvəz edir. Belə hallarda *it* əvəzliyi Azərbaycan dilinə o yaxud *bu* əvəzlilikləri vasitəsilə tərcümə olunur.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, *it* əvəzliyi *this*, *that* işarə əvəzlilikləri ilə eyni və ya yaxın mənada bir-birini əvəz edə bilər. Göstərmə (işarə etmə) mənasında işlənərkən *it* əvəzliyinin mənası *this* və *that* əvəzliliklərinin mənalarına uyğun gəlir və kateforik funksiya daşıyır:

Isaac listened to the back door's bang, then got up and went to his father's room. He tapped lightly on the door.

“Who is *it*?”

“It's me, Isaac” (P.Abrahams).

Aysak arxa qapının döyülməsinə qulaq asdı, yerindən qalxdı və atasının otağına tərəf getdi və qapını yavaşca döydü.

«Kimdir orada?»

«Bu mənəm, Aysakdır».

Bu mətndə *it* əvəzliyi kateforik əlaqə yaradaraq sanki *that* işarə əvəzliyinin sinonimi kimi çıxış edir. Həmin cümləni mənaya xələl gətirmədən asanlıqla “Who is *that*?” şəklində işlətmək olar. Hər iki halda onların qarşılığı kimi Azərbaycan dilində «O kimdir?» variantı uyğun gəlir.

It əvəzliyinin daha geniş şəkildə işlənməsi ondan irəli gəlir ki, *it* əvəzliyi yalnız konkret cansız isimlərin əvəzinə yox, həm də canlı varlıqları bildirən isimlərin də əvəzinə işlənir. Eyni zamanda onu da əlavə etmək lazımdır ki, *it* əvəzliyinin işlənmə diapozonu daha da genişlənərək işarə əvəzliyi funksiyasını yerinə yetirir. Belə olduqda *it* əvəzliyinin funksiyası *this* və *that* əvəzliliklərinin funksiyaları ilə eyniləşir. Hər şeydən əvvəl onu nəzərə almaq lazımdır ki, hər üç əvəzlik mübtədə kimi işlənərkən adlandırma əlaqəsindən çox, göstərmə funksiyasını yerinə yetirir. Bu göstərmə ya birbaşa və yaxud mətndaxili ola bilər.

Dil faktlarının təhlili göstərir ki, *it* əvəzliyinin işlənmə halları yuxarıda göstərilənlərlə məhdudlaşmır. Belə ki, *it* əvəzliyi geniş şəkildə *It is he who saved my life* tipli cümlələrdə işlənir. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin cümlələrdə də *it* əvəzliyinin mahiyyəti barədə dilçilər arasında fikir ayrılığı mövcuddur.

Y.Qordon və İ.Krılova *it* əvəzliyinin işlənmə hallarından danışarkən göstərirlər ki, bu əvəzlik xüsusi cümlə nümunələrinə malik olan emfatik konstruksiyalarda da işlənir. Həmin əvəzliyin şəxslə və yaxud şəxssiz olması barədə heç bir fikir söylənmir¹. V.Kauşanskaya,

---

¹ Gordon E.M., Krylova I.P. A Grammar of Present-Day English. M., 1980, 335 p.

R.Kovner, O.Kojevnikova və s. dilçilər isə sadəcə olaraq belə hallarda *it* əvəzliyini *emfatik it* adlandırırlar¹.

O.Musayev həmin məsələ haqqında aşağıdakı qənaətə gəlir. “Emosional nitqdə işlənən tabeli mürəkkəb cümlələrin baş cümləsində heç bir leksik mənaya malik olmayan formal mübtədə olur. Bu növ mübtədalar, bir qayda olaraq, *it* əvəzliyi ilə ifadə olunur”².

He turned his back on her.

“*It was before I knew you Sarie*” (P.Abrahams).

O arxasını çevirdi. «Sari, *bu* məhz mən səni tanıyandan qabaq olmuşdu».

Bu qəbildən olan budaq cümlələrdə də *it* əvəzliyinin işarətmə funksiyası açıq-aşkar hiss olunur. Belə ki, *it* əvəzliyi sanki özündən əvvəl gələn fikrin əvəzinə işlənir. E.Moroxovskaya qeyd edir ki, bu tip mürəkkəb cümlələr müasir ingilis dilində o qədər də geniş şəkildə işlədilmir³.

It is / was he who tipli cümlələrin cümlə sistemində yeri barədə də dilçilər arasında fikir ayrılığı mövcuddur. Əksər dilçilər həmin qəbildən olan cümlələri tabeli mürəkkəb cümlə kimi qəbul edir. Əsas mübahisə doğuran məsələ ondan ibarətdir ki, həmin cümlələrdəki komponentlər bir-birilə hansı əlaqə zəminində birləşir.

It is / was / will be he who modelinin əmələ gəlməsi və tarixi inkişaf yolundan bəhs edən mənbələrin araşdırılması nəticəsində belə qənaətə gəlmək olar ki, həmin model əsasında yaranan cümlələr mürəkkəb cümlələrdir. Cümlələrin təkterkibli (monopredikativ) və cümləterkibli (polipredikativ) cümlələrə ayrılması onlarda mübtədə və xəbərin mövcudluğuna əsaslanır və cümlələrin məntiqi-qrammatik üzvlənməsi ilə bağlı olur.

Üçüncü fəsil “Müasir ingilis dilində şəxssiz *it* əvəzliyinin funksional xüsusiyyətləri və onun Azərbaycan dilində qarşılığı” adlanır.

Əvəzlik pronominal leksikaya daxildir və onun funksional qanunauyğunluqlarını öyrənərkən dilin canlı toxumalarındakı yerini,

---

¹ Kaushanskaya V.L., Kovner R.L., Kozhevnikova O.N. et.al. A Grammar of the English Language. L., 1973, 319 p.

² Musayev O. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı: Qismət, 2007, 27 s.

³ Мороховская Э.А. Конструкция типа *it is \ was he who...* в английском языке. Автореф. дис. ...канд.филол.наук, Л., 1966, 11 с.

mövqeyini, dilin başqa göstəriciləri ilə yaxınlığını və fərqli əlamətlərini dəqiq təsəvvürə gətirmək lazımdır.

It əvəzliyi, hər şeydən əvvəl, şəxs əvəzliyidir. Bu əvəzlik kontekst və situasiya baxımdan həm konkret şəxs bildirən əvəzlik, həm qeyri-müəyyən şəxs bildirən əvəzlik, həm də ümumi şəxs bildirən əvəzlik kimi cümlələrdə işləyə bilər. İngilis dilində *it* şəxs əvəzliyi orta cinsə aiddir: *It is a table.* – *Bu, stoldur.* *It is a map.* – *Bu xəritədir.* Belə halda *it* əvəzliyi Azərbaycan dilinə “o, bu” kimi tərcümə olunur.

İngilis dilində *it* əvəzliyi qrammatik baxımdan daha mücərrəddir. Belə ki, *it* əvəzliyi müxtəlif vəziyyətlərdə mübtədə funksiyasında çıxış edə bilər. *It* əvəzliyi orta cinsdə olan isimlərin, başqa sözlə, cansız əşya bildirən isimlərin əvvəlində işlənərək cümlədə müəyyən şəxslə mübtədə funksiyasında olur. Bu halda o həm leksik, həm də qrammatik baxımdan tam hüquqlu cümlə üzvü – mübtədə kimi çıxış edir.

It əvəzliyi zaman, məsafə və ya təbiət hadisələri haqqında danışarkən cümlədə mübtədə funksiyasında işlənir. Bu növ mübtədəyə malik olan cümlələrə şəxssiz cümlələr deyilir.

It əvəzliyi cümlənin formal mübtədəsi funksiyasını daşıyır, bu vəziyyətdə o, Azərbaycan dilinə tərcümə olunmur. Azərbaycan dilində isə şəxssiz cümlələrdə mübtədə iştirak etmir, onu təsəvvürə də gətirmək olmaz və formal şəkildə də olsa mübtədə cümləyə əlavə oluna bilmir.

It əvəzliyinin tarixi inkişafı gedişi onun müxtəlif funksiyalarını meydana gətirmiş və bu leksik-morfoloji vasitə ilə ingilis dilinin müxtəlif nitq sisteminin inkişafı təmin edilmişdir. Həmin funksiyaları aşağıdakı qruplara ayırmaq olar: a) *it* – işarə və şəxs əvəzliyi; b) *it* – cümləyə bənzər cümlə strukturunu tamamlayan universal vasitə; c) *it* – baş cümlədə yarımçıq qalmış, axıra çatdırılmamış fikrin aradan qaldırılmasına kömək edir, sonrakı, ardınca gələn cümləyə mübtədə kimi işarə edir; ç) *it* – cümlədə giriş, ilkin, qabaqcadan xəbər vermək xüsusiyyətinə malikdir, çox zaman pleonastik (yəni artıqlıq edir) əlamətə malikdir, cümlədə gərginlik yaradır, üslubi və struktur cəhətdən vacib elementə çevrilir, beləliklə, konstruksiyada predikativliyi təmin edir; d) *it* – cümlədə desemantik xüsusiyyətə malik olan formal mübtədədir.

Beləliklə, bütün funksiyaları ilə *it* əvəzliyi cümlədə mühüm kommunikativ yük daşıyır. Xüsusən də, *it* əvəzliyi təktərəkibli cümlənin şəxssiz növünü formalaşdırır, amma bu zaman kommunikativ cəhətdən yüklənmir, yalnız konstruktiv mənaya malik olur.

İngilis dilində şəxssiz cümlələr Azərbaycan dilindən fərqli olaraq 3 qrupa ayrılır: 1) *it* əvəzliyi ilə başlanan mütləq şəxssiz cümlə; 2) *it* əvəzliyi ilə başlanan okkazional-fərdi şəxssiz cümlə; 3) *it* əvəzliyi ilə başlanan kvazi-şəxssiz cümlə.

İngilis dilində olan şəxssiz cümlələrdə şəxssizlik mübtədanın yoxluğu ilə deyil, onun semantik boşluğu və ya şəxssizliyi ilə ifadə olunur. Belə cümlələr mütləq şəxssiz cümlələr adlanır. Mütləq şəxssiz cümlələr morfoloji təbiətinə görə həm ismi, həm də feli xəbərlə ola bilər. Mütləq-şəxssiz cümlələr hərəkəti ifadə edir. Bunlar feli şəxssiz cümlələr adlanır. İngilis dilində bu tip mütləq şəxssiz cümlələrin xəbəri adətən şəxssiz fellərlə (impersonal verbs) ifadə olunur.

İngilis dilində *it* əvəzliyi ilə başlanan mütləq-şəxssiz cümlələr təbiət hadisələrini, zaman və məsafəni və ya hər hansı bir vəziyyəti, şəraiti ifadə edir: *It is morning.* – Səhərdir. *It was cold after the sun went down...*; *It was about eight o'clock in the morning...* (O.Wilde).

Beləliklə, ingilis dilində ismi şəxssiz cümlələrdə əlaqələndirici fel mühüm rol oynayır, leksik məna əsasən onun əsasında müəyyənləşir.

İngilis dilində *it* əvəzliyi ilə başlanan şəxssiz cümlənin bir tipi fərdi şəxssiz cümlələrdir. Buna okkazional şəxssiz cümlələr də deyilir. Biz burada «okkazional» sözünü «yalnız məndə işlənməklə məhdudlaşmış qalan, qeyri-məhsuldar model əsasında, fərdi yolla düzələn söz, birləşmə, forma» mənasında işlədirik. Belə cümlələr şəxssiz cümlənin digər tiplərindən struktur-semantik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir.

İngilis dilində modal şəxssiz cümlələr okkazional fərdi-şəxssiz cümlənin bir növü kimi göstərilir. Müasir ingilis dilində modal şəxssiz cümlələrin aşağıdakı tipinin işləkliyi qeyd olunur: *It + bağlayıcı fel + sifət + məsdər: It is necessary to work together to build this unity...* *It was impossible for him to back out. It was also important that Paul loved her and needed* (O.Wilde).

İngilis dilində *it* əvəzliyi ilə başlanan bir sıra cümlələrdə real hadisələrə qiymət verilir. Qiymətləndirmə hadisəsi tarixi mərhələlərlə ayrı-ayrı kollektivlərin müəyyən məsələlərə münasibəti kimi dəyərləndirilir. Qiymətləndirməni semantik kateqoriya kimi də xarakterizə edirlər. Burada predmet və hadisələrin mahiyyəti açıılır.

Şəxssizlik kateqoriyası kvazi-şəxssiz cümlələrlə, daha doğrusu, şəxslə, qeyri-müəyyən şəxslə cümlələrlə ifadə olunur. “Kvazi” termini latın sözü olub Azərbaycan dilinə “yalançı, saxta, qeyri-həqiqi” kimi tərcümə olunur. Lakin biz tədqiqatımızda «kvazi» terminin özünü

işlətməyi məqsədəuyğun sayırıq. Kvazi cümlələr heç bir subyekt-predikata əsaslanmır və heç bir məlumatı əhatə etmir.

İngilis dilində formal cəhətdən kvazi-şəxssiz cümlə kimi tanınan bu cümlələr məzmun etibarını ilə şəxslə cümlələrdir. Bu struktur-semantik tip qeyri-müəyyən şəxslə cümlələrdir. Müasir ingilis dilində belə cümlələr cümlə tərkibli cümlə növü kimi funksionallaşır və şəxssiz *it* əvəzliyi ilə ifadə olunur.

Kvazi-şəxssiz cümlələr formal cəhətdən şəxssiz konstruksiyalara uyğun gəlir, məzmun etibarını ilə şəxslidir.

Müqayisə edilən dillərdə kvazi-şəxssiz cümlələr çox asanlıqla «təmiz» qeyri-müəyyən cümlələrə transformasiya oluna bilər.

İngilis dilində: It is said that we'll have a good summer = They say that we'll have a good summer. – Deyirlər ki, yay yaxşı olacaq.

Azərbaycan dilində: İclasda məsələyə baxıldı. = İclasda məsələyə baxdılar.

Beləliklə, *it* əvəzliyi özünün bütün funksiyaları ilə cümlədə mühüm kommunikativ yük daşıyır. Cümlə strukturunda *it* əvəzliyi mübtədanın qrammatik göstəricisi kimi çıxış edir.

Tədqiqat prosesində aşağıdakı elmi nəticələr əldə edilmişdir:

- Müasir ingilis dilində *it* əvəzliyi geniş işlənmə məqamlarına malikdir. Biz belə qənaətə gəlirik ki, *it* əvəzliyinin işlənmə hallarından danışarkən şəxslə *it* və şəxssiz *it* anlayışlarından çıxış etmək lazımdır. Şəxslə *it* bir qayda olaraq cümlə tərkibli cümlələrdə (şəxslə cümlələrdə), şəxssiz *it* isə yalnız şəxssiz cümlələrdə işlənir.

- Cümlənin baş üzvlərinin, xüsusən mübtədanın işlənməsi baxımdan hər iki dil arasında əsas fərq ondan ibarətdir ki, Azərbaycan dilində mübtədə işlənmə də bilər, işlənməyə də bilər (Mən yazıram. Yazıram.). Bu vəziyyət həm şəxslə, həm də şəxssiz cümlələrdə özünü göstərir. İngilis dilində isə mübtədanın işlənməsi həm şəxslə, həm də şəxssiz cümlələrdə vacibdir (*It (the book) is interesting. It is cold.*). Belə bir hal ingilis dili cümlələrinə xas olan bir xüsusiyyətdir.

- Şəxslə *it* əvəzliyi digər əvəzlilər kimi geniş mətn yaratma imkanlarına malikdir. Mətnin formal vasitələrindən biri kimi bu əvəzlilər anaforik və kataforik əlaqələrin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Müasir ingilis dilində şəxslə *it* əvəzliyi yalnız cansız əşyaları yox, eyni zamanda şəxsləri də verilən mətdə əvəz edə bilər. Şəxslə *it* həm də funksional baxımdan *this* və *that* işarə əvəzlilərinə yaxınlaşır. Şəxslə *it* əvəzliyinin qarşılığı kimi Azərbaycan dilində *o, bu* əvəzliləri

çıxış edir.

- Şəxssiz *it* əvəzliyi şəxssiz cümlələrdə işlənir. Qeyd edildiyi kimi, ingilis dilində şəxssiz cümlələrdə belə mübtədanın işlənməsi vacibdir. Məhz şəxssiz *it* əvəzliyi şəxssiz cümlənin formal mübtədası kimi işlənir.

Şəxssiz *it* əvəzliyi və onunla başlanan cümlələr ingilis dilində tarixi inkişafın məhsulu kimi meydana çıxmışdır. Bu əvəzlik həmin dildə müəyyən işlənmə tezliyinə malik olmuş və nitq sistemində müxtəlif funksiyaları yerinə yetirmişdir.

- *It* əvəzliyi ilə başlanan sadə cümlələr mürəkkəb cümlələrlə müqayisədə üstünlük təşkil edir. Tədqiqatda *it* əvəzliyi ilə başlanan təktərəkibli və cüttərəkibli sadə cümlələrin başlıca struktur tipləri çərçivəsində təşkeledici üzvlərin sintaktik strukturunun differensial əlamətlərinə uyğun növlər müəyyənləşdirilmişdir. *It* əvəliyi ilə başlanan şəxssiz cümlələrin qarşılaşdırılan dillərdə mütləq-şəxssiz, okkazional-fərdi şəxssiz və kvazi-şəxssiz yarımqrupları ayrılmışdır.

İngilis və Azərbaycan dillərində şəxssiz cümlələrin qarşılaşdırma-tipoloji yanaşma metodu ilə tədqiqi həmin dillərin tipoloji oxşarlığını və differensiasiyasını üzə çıxarır. Bu cür araşdırmalar dünya dillərinin sintaktik strukturu ilə əlaqədar ümumiləşdirici nəticələrin əldə olunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər. Bundan əlavə, qarşılaşdırılan dillərdə həmin dil vahidlərinin məntiqi-qrammatik, struktur-semantik və kommunikativ özünəməxsusluğu meydana çıxır.

- İngilis dilində şəxssizlik kateqoriyası leksik mənası olmayan mübtəda şəxssiz *it* əvəzliyi ilə ifadə olunur. Belə ki, bu dildə şəxsliliyin əksi olaraq meydana çıxan şəxssiz cümlələrdə hərəkətin subyektivi olmur, buna baxmayaraq, həmişə *it* formal şəxs əvəzliyi ilə öz ifadəsini tapan mübtədası olur. Bu əvəzliyin belə halda leksik mənası olmur, o yalnız formal mübtəda funksiyasını yerinə yetirə bilər və Azərbaycan dilinə tərcümə olunmur. Həmin formal mübtədəyə ingilis dilində “pseudo-subject” (boş mübtəda) və ya “slot filling it” (cümlə tamamlayıcısı) deyirlər.

- Şəxssiz *it* əvəzliyi təkcə sadə cümlələrdə deyil, həm də tabeli mürəkkəb cümlələrdə geniş işlədilir. İngilis dilində *it* şəxs əvəzliyinə ən çox mübtəda budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə rast gəlinir. Belə cümlələrdə *it* şəxs əvəzliyinə “giriş” (anticipatory *it*) mübtəda deyilir və cümlə həmin əvəzliklə başlayır. Bu halda onları baş və

budaq cümlə olmaqla iki hissəyə ayırmaq olur. Burada mübtədə budaq cümləsi baş cümlədən sonra durur.

• Müasir ingilis dilində qabaqlayıcı mübtədası olan cümlələr adi cümlə növüdür, amma mübtədası məsdərlə, cerundla (və ya bu formaların mürəkkəb tərkibləri ilə) və ya budaq cümlə ilə ifadə olunan cümlələr müqayisə ediləcək dərəcədə nadir hallarda ifadə olunur ki, bu da hər iki tip cümlələrin müəyyən edilmiş daxili quruluşu və əlaqə məsələləri, verilmiş cümlə tiplərinin xidmət etdiyi vasitələrlə şərtlənir. Bu sübut edir ki, qabaqlayıcı mübtədası olan cümlələrin digər quruluşlu və mənalı cümlələrə çevrilməsi imkanı tamamilə məhduddur.

Qabaqlayıcı mübtədəli cümlələrdə *it* əvəzliyi şəxssiz mübtədə kimi çıxış edir, belə ki, o konkret və müəyyən mənadan məhrumdur, xəbərlə ifadə olunmuş hərəkətin subyekti və ya vəziyyətin daşıyıcısı ola bilmir. Belə tipli cümlələrin məzmunu mürəkkəb ismi xəbərlə ifadə olunur, ənənəvi şəxssiz cümlələrdən fərqli olaraq, insanın əqli və ya konkret fəaliyyəti, onun fiziki və ya psixi vəziyyəti, onu əhatə edən həqiqətlərə olan münasibəti ilə bağlı olur.

Dissertasiyanın əsas müddəaları aşağıdakı məqalələrdə əks olunmuşdur:

1. Şəxssiz cümlələrin tipologiyası // Elmi xəbələr. Bakı: ADU, 2005, № 4, s. 132-138.

2. Modal şəxssiz cümlələr // AMEA-nın Folklor İnstitutu, XV toplu. Bakı: Səda, 2005, s. 73-77.

3. Müasir ingilis dili cümlələrində *it* əvəzliyinin funksiyaları və onların Azərbaycan dilinə tərcümə imkanları // Elmi xəbələr. Bakı: ADU, 2006, № 5, s. 155-162.

4. İngilis dilində *it* əvəzlikli şəxslə cümlələr və onların Azərbaycan dilində qarşılığı // Elmi xəbələr. Bakı: ADU, 2007, № 1, s. 34-39.

5. Многофункциональность местоимения *it* в английском языке // Вопросы филологических наук. М.: Спутник+, 2008, с. 44-47.

6. Müasir ingilis dilində *it* əvəzliyi ilə başlanan cümlələrin Azərbaycan dilində tipologiyası // Filologiya məsələləri. Bur. 2. Bakı: AMEA-nın M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, 2008, s. 69-75.

7. Особенности употребления местоимения *it* в современном английском языке // Сборник научных трудов. «Центр германских языков». Самара-Москва: МГПУ, 2009, с. 48-54.

8. Azərbaycan və ingilis dillərində şəxssizlik kateqoriyası və onun təzahür formaları // Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. II Beynəlxalq elmi konfransın materialları. 4-7 may, Bakı-Gəncə, 2011, s. 442-447.

9. Конструкции с местоимением *it* в современном английском языке // Вестник Белорусского Государственного Педагогического Университета. Серия 1. Педагогика. Психология. Филология. Минск, 2012, №1, с.11-17.

10. Müasir ingilis dilində *it* əvəzliyinin funksional-semantik xüsusiyyətləri // Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. IV Respublika elmi konfransının materialları. 18-19 may 2011. Bakı: ADU, 2011, s. 5-6.

A.J.HAJIZADE

**THE SENTENCES WITH THE PRONOUN *IT* IN MODERN
ENGLISH AND THEIR EQUIVALENTS IN AZERBAIJANI**

SUMMARY

The present dissertation is dedicated to the analysis of sentences with the pronoun “it” in modern English and their equivalents in Azerbaijani. It consists of an introduction, three chapters, a conclusion and the list of literature including 156 names. The main text of the dissertation covers 115 pages and the total number of pages is 133.

Introduction substantiates the choice and actuality of the theme, determines aims and purposes, theoretical and practical significance, methods of investigation, and specifies the structure of the dissertation.

Chapter I – “Theoretical problems concerning the category of personality and impersonality in linguistics” – deals with such problems as the status of the pronoun “it” in the system of English pronouns and its equivalents in Azerbaijani and also the forms of manifestation of this category in the compared languages.

Chapter II titled “Functional properties of the personal pronoun “it” in modern English and its equivalents in Azerbaijani” is devoted to the text-organizing possibilities and demonstrative functions of this pronoun in English and its equivalents in Azerbaijani.

Chapter III is named “Functional properties of the impersonal pronoun “it” in modern English and its equivalents in Azerbaijani”. Here the functional properties of the impersonal pronoun “it” in the functions of notional and formal subjects as well as occasional and quazi-impersonal sentences in modern English and their equivalents in Azerbaijani are analyzed from the contextual point of view.

Conclusion summarizes the basic results of the dissertation.

**ПРЕДЛОЖЕНИЯ С МЕСТОИМЕНИЕМ *it* В
СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ
СООТВЕТСТВИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ**

РЕЗЮМЕ

Настоящая диссертация посвящена анализу предложений с местоимением *it* в современном английском языке и их соответствий в азербайджанском языке. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы, включающего 156 источников. Основной текст диссертации изложен на 115 страницах, общий объем составляет 133 страницы.

Во введении обосновывается актуальность темы, определяются цели и задачи исследования, дается научная новизна, теоретическая и практическая значимость, методы и источники исследования, а также его апробация и структура.

В первой главе – «Теоретические вопросы о категории личности-безличности в языкознании» – рассмотрены такие вопросы, как статус местоимения *it* в системе местоимений английского языка и его соответствия в азербайджанском, а также вопросы проявления этой категории в сравниваемых языках.

Вторая глава, названная «Функциональные особенности личного местоимения *it* в современном английском языке и его соответствия в азербайджанском языке», посвящена текстообразующим возможностям и функциям указательности местоимения *it* в английском языке и его соответствия в азербайджанском.

Третья глава называется «Функциональные особенности безличного местоимения *it* в современном английском языке и его соответствия в азербайджанском языке». Здесь с концептуальной точки зрения проанализированы функциональные особенности данного местоимения в функции основного и формального подлежащего, а также окказиональные и квази-безличные предложения в современном английском языке и его соответствия в азербайджанском.

В заключении обобщены основные положения диссертационной работы.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

АФТАБ ЯШАР ГЫЗЫ ГАДЖИЗАДЕ

**ПРЕДЛОЖЕНИЯ С МЕСТОИМЕНИЕМ *IT* В
СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ
СООТВЕТСТВИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ**

**(10.02.20 – Сравнительно-историческое и
сравнительно-типологическое языкознание)**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени доктора
философии по филологическим наукам**

Баку – 2012